

پیشگفتار چاپ دهم

شهرهای جدید بر بستر نظریه‌های متعددی از جمله آرمان‌گرایان، طبیعت‌گرایان، فلسفه‌گرایان و به خصوص نظریه‌باغشهرها و شهرکهای اقماری در حدود یک قرن و اندی پیش شکل گرفته و در اقصی نقاط کشورهای جهان احداث شده است.

از زمان احداث شهرهای جدید (دهه ۱۹۴۰) تاکنون تحولات اساسی در مفاهیم، نظریه و کارکرد آنها به وقوع پیوسته است. با توجه به این موارد و توسعه رشته‌های علمی دانشگاهی شامل جغرافیا، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، شهرسازی و غیره و توسعه سازمانهای دولتی و خصوصی و انجام طرحهای توسعه و عمران و ساماندهی مناطق شهری و کلان‌شهرها، نیاز به کتابی که از مبانی نظری و تجارب جهانی و چهارچوب برنامه‌ریزی نسبتاً جامعی برخوردار باشد احساس می‌شود.

در چاپهای قبلی این کتاب سعی گردید تمام این موارد در کتاب گنجانیده شود. اما پس از گذشت نه چاپ از کتاب لازم دانستم آن را مورد تجدیدنظر قرار داده، مطالب جدیدی به شرح زیر بر آن بیفزایم:

در آخر فصل سوم مبحث تجربیات و دیدگاههای جدید، در آخر فصل پنجم تحلیل کارکرد شهرهای جدید ایران و در آخر فصل ششم و در واقع در پایان کتاب، پیشنهادهایی در خصوص جمعیت‌پذیری و موفقیت شهرهای جدید در ایران اضافه شد. امید است مجموعه حاضر تجدیدنظر شده به انضمام موارد اضافه شده مورد بهره‌برداری دانشگاهیان و دست‌اندرکاران مسائل برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای کشور واقع گردد.

دکتر کرامت‌الله زیاری

استاد تمام دانشگاه تهران

۱۳۸۸

مقدمه

در دوره‌های مختلف تاریخی، در اقصی نقاط دنیا شهرهایی با «اهداف مختلف» احداث شده‌اند که آنها را می‌توان شهرهای جدید^۱ نامید. در این باره فلاسفه یونان طی سالها، وضعیت زندگی انسان را نقد و بررسی کرده و شهرهای آرمانی خود را پیشنهاد کرده‌اند. ارسطو و افلاطون درباره شهرهای جدید از خود اتکایی و اندازه بهینه جمعیت سخن گفته‌اند.^۲ در دوره رنسانس، طراحی شهرهای جدید تخیلی شواهدی از ذکاوت و توانایی بشر محسوب می‌شد.^۳ پس از انقلاب صنعتی در این باره دو نظریه اصلاح‌گرایی^۴ و آرمان‌گرایی^۵ مطرح شد. اصلاح‌گرایان ساماندهی فضایی شهرها را در چهارچوب دیدگاه فن‌شناختی می‌دانند و کلیت آن را نفی نمی‌کنند و معتقدند که بهسازی و نوسازی شهرها باید از درون آنها انجام گیرد. آرمان‌گرایان معتقد به ایجاد شهرهای تخیلی در برابر شهرهای صنعتی هستند. بنیان‌گذاران آرمان‌گرایی رابرت آون^۶ (۱۷۷۱-۱۸۵۸) و شارل فوریه^۷ (۱۷۷۲-۱۸۳۸) هستند. آنان شهرهای تخیلی خود را بر مبنای نیل به برابری، عدالت اجتماعی، محدود ساختن بخش خصوصی و دگرگونی محیط کالبدی و اجتماعی انسانها می‌دانند.^۸

بدین ترتیب طرح شهرهای جدید ناشی از نظریه‌های گوناگونی است که این‌زیر

---

1. new towns

2. Cf.: Scahaffer, Frank; *The New Town Story*, p. 1.

3. Cf.: Golany, Gideon; *International Urban Policies, New Towns Contribution*, p. xii.

4. reformism

5. utopia

6. Robert Owen

7. Charles Fourier

۸. ر.ک.: حبیبی، محسن؛ سیر تحول شهرنشینی؛ ص ۱۰.

هاورد^۱ نظریه پرداز اصلی آن است. هاورد نظریه‌اش را با الهام از افکار تخیل‌گرایان و افرادی چون توماس اسپنسر^۲ و هربرت اسپنسر^۳ مطرح کرد. هاورد نظریه باغشهر^۴ را گزینه‌ای برای رویارویی با رشد جمعیت شهرهای بزرگ، ساماندهی و توزیع فضایی جمعیت و صنعت می‌دانست. او از طرح باغشهرها این اهداف را در نظر داشت: ساختار عملکردی، بهینه‌ساختن اندازه جمعیت و مساحت، اشتغال و خوداتکایی، استقرار کمربند سبز، تراکم بهینه و مالکیت عمومی زمین.^۵ او دو نمونه از طرح باغشهرها را تا زمان حیات خویش (۱۹۲۸) به مرحله عمل در آورد.

در نتیجه رؤیاهای انقلابی تخیل‌گرایان و ایده‌های اصلاح‌گرایی هاورد و تطابق آنها با سیاستهای برنامه‌ریزی ملی و مصوبات کمیسیونها و گزارشهای پاتریک ابرکرامبی^۶، بارلو^۷ و ریت^۸، در بریتانیا و همچنین در کشورهای دیگر، مفهوم شهر جدید به مثابه یک فرصت لیبرالیستی برای اعمال اصلاحات و ارائه شیوه‌ای بهتر برای زندگی شهری به وجود آمد.

شهرهای جدید پس از جنگ جهانی دوم الگویی برای کمک به حل مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیطی شهرهای بزرگ بودند. این الگو، توزیع جمعیت و اشتغال را در کل فضای سرزمینی ارائه داد؛ بدین ترتیب ایده شهر جدید با ابزار توسعه ناحیه‌ای به سرعت در سراسر جهان گسترش یافت. این نظریه نه فقط در کشورهایی که به سرعت شهرنشین شدند، بلکه برای ایجاد قطبهای رشد، سازماندهی فضایی، جذب سرریزهای جمعیتی، کنترل رشد مادرشهرها، انتقال مراکز سیاسی-اداری، عدم تخریب زمینهای کشاورزی، توسعه نواحی عقب‌مانده، تجدید ساخت شهرهای تخریب شده، یکپارچه‌سازی روستاها، ایجاد فضای مناسب برای اسکان کارگران بخش صنعت، تمرکززدایی، جلوگیری از رشد پایتختها، هویت علمی و توزیع

---

1. Ebenezer Howard   2. Tomas Spencer   3. Herbert Spencer
 4. Garden City
 5. Cf.: Golany, Gideon; *New Town Planning: Principles and Practice*; p. xi.
 6. Patrick Abercrambie   7. Barlow   8. Reith

فضایی صنعت و جمعیت نیز به کار گرفته شد.

در ایران رشد شتابان شهرنشینی در سه دهه گذشته با توان تجهیز فضاهای شهری و گسترش زیرساختها متناسب نبود و مشاغل مولد مورد نیاز را ایجاد نکرد. از آنجا که توزیع فضایی شهرها و جمعیت کنترل شده در چهارچوب یک برنامه جامع که مبتنی بر هماهنگیهای بخشی و ناحیه‌ای باشد صورت نگرفته است، مشکلات ناشی از رشد شتابان جمعیت شهرنشین ابعاد پیچیده‌ای یافته است؛ در نتیجه، مشکلاتی نظیر گرانی مسکن، بیکاری و اسکان غیر رسمی به شدیدترین شکل ممکن در سیمای جامعه شهری کشور ظاهر شده است که رفع آنها مستلزم تلاش همه‌جانبه و برنامه‌ریزی شده‌ای است.

کتاب حاضر با عنوان برنامه‌ریزی شهرهای جدید شش فصل دارد: فصل اول پیدایش و سیر تحول شهرهای جدید را بیان می‌کند. در این فصل، ابتدا تعاریف و مفاهیم، و سپس سابقه و نیز نظریات مختلف درباره این گونه شهرها ذکر شده است. در فصل دوم، گونه‌شناسی و طبقه‌بندی شهرهای جدید شامل شهرهای جدید مستقل، اقماری و پیوسته مطرح می‌شود. در فصل سوم، تجارب جهانی شهرهای جدید در نظامهای مختلف اقتصادی-اجتماعی، یعنی سرمایه‌داری غرب، سوسیالیستی سابق و جهان سوم، اعم از امریکای لاتین، آسیا و آفریقا، بیان می‌گردد. در پایان این فصل تحلیلی تطبیقی درباره نقش شهرهای جدید در این گونه کشورها ارائه شده است. فصل چهارم، نظام شهری و شهرهای جدید در ایران را بررسی می‌کند. در این فصل ابتدا به طور اجمال نظام شهری ایران مطرح می‌شود و سپس به سابقه ایجاد شهرهای جدید و مشکلاتی که منجر به طراحی و احداث این شهرها شده است پرداخته می‌شود. در فصل پنجم، برنامه‌ریزی شهرهای جدید، در چهارچوب آمایش سرزمین^۱، نظام کالبدی ملی، طرحهایی همچون ناحیه شهری^۲، مکان‌یابی، محدوده راهبردی، توسعه و عمران (جامع)، آماده‌سازی زمین^۳، طرح تفصیلی^۴ و نیز چهارچوب

1. land use

2. conurbation

3. land development

4. detailed plan

برنامه‌ریزی شهرهای جدید بیان می‌شود. فصل ششم نمونه‌هایی از شهرهای جدید ایران را در نواحی شهری تهران، اصفهان، مشهد و شیراز که در دهه‌های اخیر احداث شده‌اند بررسی می‌کند.

در کل، مجموعه حاضر حاصل پنج سال کار شبانه‌روزی مؤلف در ایران و انگلستان است، بی‌شک کاستیهایی خواهد داشت که امید است در چاپهای بعدی رفع شود.

دکتر کرامت‌الله زیاری

استاد تمام دانشگاه تهران